

onderneming

Fabels en feiten over de mkb-kredietverlening

Sinds eind 2008 stellen ondernemers dat bancair krediet duur en moeilijk verkrijgbaar is. De zakelijke bancaire kredietverlening is in 2009 niet gekrompen, maar wel duurder geworden. Als de conjunctuur aantrekt kunnen door scherpere kredieteisen alsnog knelpunten in het aanbod van krediet ontstaan.

Sinds het najaar van 2008, toen het faillissement van Lehman Brothers de recessie inluidde, woedt in Nederland een debat over de kredietverlening door banken. Hierbij is vanuit het Nederlandse midden- en kleinbedrijf (mkb), branche-organisaties en de politiek regelmatig de klacht te horen dat banken te terughoudend zijn bij het verstrekken van kredieten. Als het aanbod van bancaire kredietverlening scherp afneemt, duurt de economische crisis langer en is deze dieper. De banken betogen op hun beurt dat de waargenomen afvlakking van de kredietverlening hoofdzakelijk door een teruglopende kredietvraag wordt veroorzaakt. Hier wreekt zich het probleem dat het lastig is om bij de kredietverlening de vraageffecten te scheiden van de aanbodeffecten vanuit het bankwezen (SEO, 2009). Dit geldt nog sterker als een financiële crisis en laagconjunctuur samenvallen.

Er is nu echter geen sprake van een algehele kredietrantsoenering voor het Nederlandse mkb. Deze stelling wordt onderbouwd met data die deels bestaan uit interne gegevens van de Rabobank. Op grond hiervan wordt geconcludeerd dat de tot dusver waargenomen groeivertraging in de kredietverlening primair door een teruglopende kredietvraag wordt veroorzaakt. De hogere kapitaal- en liquiditeitsvereisten voor banken die toezichthouders waarschijnlijk gaan opleggen, zal de ruimte voor kredietverlening in de toekomst wel degelijk structureel beperken. Hierdoor mag niet worden uitgesloten dat, als de kredietvraag vanuit het bedrijfsleven weer aantrekt, een beperkte beschikbaarheid van krediet een remmende factor op het economisch herstel wordt. Na enkele overwegingen vooraf zullen de kredietvraag van bedrijven en het kredietaanbod door banken worden geanalyseerd. Vervolgens zal worden bezien of steun vanuit de overheid nodig is om de mogelijk negatieve invloed van hogere vermogens- en liquiditeitseisen voor banken op een economisch herstel te mitigeren.

De intermediaatierol van banken

Voor de meeste banken bestaat het kernbedrijf nog steeds uit het verstrekken van kredieten, die

worden gefinancierd uit aangetrokken middelen. Deze bestaan voor een belangrijk deel uit spaargeld, de rest is op de financiële markten aangetrokken vreemd vermogen. Banken opereren als gevolg van hun doorgeefluikfunctie per definitie met relatief weinig eigen vermogen in vergelijking met de rest van het bedrijfsleven. Het karakter van het bancaire bedrijf vereist dat banken hoge eisen stellen ten aanzien van de kwaliteit van hun kredietverlening. Spaarders willen immers boven alles dat hun inleg veilig is. Prudent bankieren vereist dat het risicoprofiel van klanten wordt vertaald in de omvang en prijsstelling van de kredietverlening. Ten aanzien van dit laatste geldt: hoe slechter het risicoprofiel van een klant, des te hoger de risico-opslag die hij moet betalen.

Ook in de huidige recessie kijken banken extra kritisch naar het risicoprofiel van hun klanten. Toch hebben zij doorgaans wel als primaire insteek dat zij klanten met problemen door moeilijke tijden heen willen helpen. Immers, klantenbehoud is op de langere termijn ook in hun eigen belang. Dit is echter wel een delicaat vraagstuk, omdat niet alleen de klant en de bank, maar ook andere partijen belanghebbenden kunnen zijn. Stel dat een bank probeert een klant overeind te houden met extra krediet op onderpand, maar uiteindelijk gaat de klant toch failliet. Dan kunnen andere crediteuren, waaronder leveranciers, ernstiger gedupeerd raken. De belangen van individuele klanten van de bank lopen niet altijd parallel met elkaar.

De prijs van krediet

Het tarief voor de kredietverlening is grofweg uit drie elementen opgebouwd. Als basis fungeert een zogenoemd referentietarief. Dit kan een gewogen gemiddelde zijn van de tarieven die banken zelf over hun aangetrokken vreemd vermogen op de geld- en kapitaalmarkt betalen. De tweede component betreft de risico-opslag voor een individuele bank, die samenhangt met haar eigen financiële soliditeit en liquiditeitspositie, maar ook met algehele ontwikkelingen op de financiële markten. Tezamen vormen de referentierente en de risico-opslag de financieringskosten voor een bank. Ten derde omvat het krediettarief een individuele klantopslag. Deze opslag omvat een vergoeding voor het debiteuren- of kredietrisico, de vermogenskosten van de bank en opslagen voor operationele kosten. De hoogte van de klantopslag wordt vooral bepaald door de vooruitzichten van de onderneming, het reeds aangetrokken vreemd vermogen en de zekerheden voor de financiering.

WIM W. BOONSTRA
Hoofdeconoom bij
Rabobank Nederland

HANS GROENEVELD
Senior adviseur bij
Rabobank Nederland

De vermogenskosten zijn mede afhankelijk van de aan te houden hoeveelheid kapitaal door de bank voor de betrokken financiering. Hierbij speelt externe regelgeving ten aanzien van bancaire kapitaalsvereisten een belangrijke rol. Het is zeker dat de kapitaaleisen flink omhoog zullen gaan en daarmee dus ook de prijs van krediet. Normaal gesproken heeft de klantopslag een enigszins procyclisch, en de financieringskosten van banken een meer anticyclisch karakter. Bij een normale economische neergang wordt de klantopslag meestal groter omdat over de hele linie het risicoprofiel van klanten verslechtert. Daar staat tegenover dat in zo'n situatie de referentierente in de financieringskosten van banken doorgaans daalt, omdat de rentes op zowel de geld- als kapitaalmarkt normaal gesproken dalen. Het feitelijk te betalen krediettarief door de klant verandert dan per saldo niet veel. In de huidige crisis kan echter worden waargenomen dat de referentierente relatief laag is, maar dat de risico-opslagen die banken zelf moeten betalen zijn opgelopen. Per saldo zijn de financieringskosten van banken ditmaal gestegen. Ook de klantopslag is door de crisis wat toegenomen. In de huidige crisis is de prijs van kredieten dus gestegen door de duurdere financiering voor banken en hogere klantopslagen.

Bancaire kredietverlening

Algemeen wordt erkend dat de crisis verregaand is veroorzaakt door de al te ruime mondiale kredietgroei van de afgelopen jaren (Felton en Reinhart, 2009). Weliswaar hebben deze aspecten niet overal in dezelfde mate gespeeld, maar vanwege de verwevenheid van financiële systemen moeten alle landen en banken, dus ook in Nederland, op dit moment aanpassingsprocessen doormaken. Er treden noodzakelijke correcties op in de mondiale kredietverlening, in de prijs ervan, bij financiële instellingen en bij producenten en consumenten.

Figuur 1 laat het verloop van de zakelijke kredietverlening zien. Deze is sinds het historisch hoge niveau rond medio 2008 fors vertraagd. In het eurogebied was in het derde kwartaal van 2009 zelfs sprake van een absolute daling van de kredietverlening met ruim een procent jaar-op-jaar, tegenover een groei van zo'n vijftien procent rond medio 2008. De bancaire kredietverlening aan het hele Nederlandse bedrijfsleven steekt hierbij in het derde kwartaal 2009 met zo'n vier procent positief af. De zakelijke kredietverstrekking aan het mkb vertraagde ook, maar is met een jaar-op-jaar-groei van ruim negen procent nog aanzienlijk. Deze groei is niet veroorzaakt door het voltrekken van kredietlijnen door bedrijven. Het benuttingpercentage van de uitstaande kredietlijnen is niet noemenswaardig veranderd. Afgezet tegen de krimp van het bruto binnenlandse product (bbp) is

In het eurogebied was in het derde kwartaal van 2009 zelfs sprake van een absolute daling van de kredietverlening met ruim een procent jaar-op-jaar

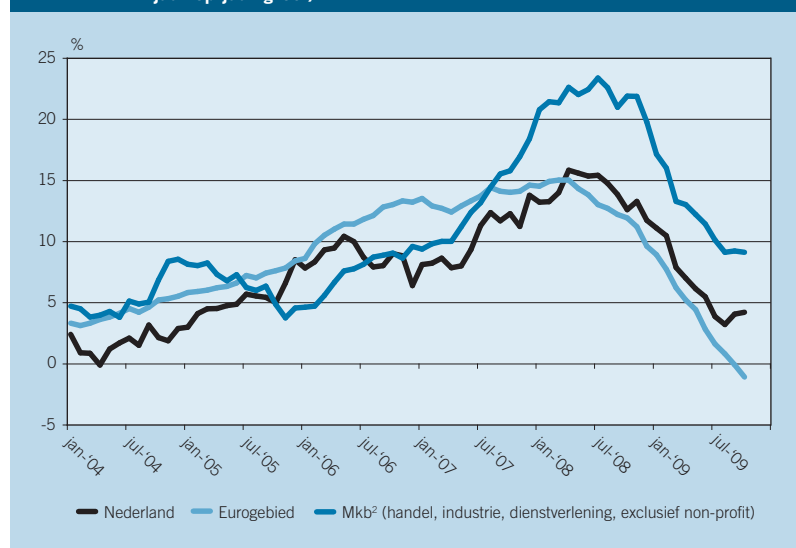
de totale zakelijke kredietverlening in de huidige diepe recessie tot op dit moment zelfs beter op peil gebleven dan in de mildere economische neergang rond 2002 (figuur 2). Van een daling van de bancaire kredietverlening is dus nog geen sprake.

Kredietvraag

Aan het einde van 2008 werd het Nederlandse bedrijfsleven geconfronteerd met een vraaguitval vanuit zowel het buitenland als het binnenland. De hieruit voortvloeiende omzetting heeft op zijn beurt de vraag naar krediet uit hoofde van financiering van voorraden en investeringsactiviteiten sterk onder druk gezet. Wel was er een grotere vraag naar krediet uit hoofde van verliesfinanciering. Het laatste is natuurlijk naar zijn aard niet lang houdbaar, omdat dit leidt tot snel verslechterende financiële ratio's bij de debiteur. De in 2009 opgetreden snelle krimp van de bedrijfsinvesteringen heeft geleid tot een snelle terugval in de behoefte aan zakelijk krediet (DNB, 2009a).

Figuur 1

Kredietverlening aan niet-financiële bedrijven¹ (kwartaalcijfers, jaar-op-jaar-groei).

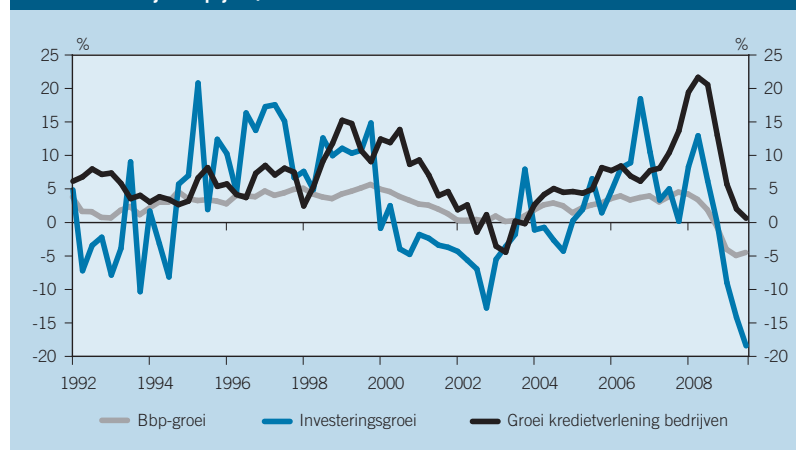
¹ Gegevens over Nederland en het mkb zijn gecorrigeerd voor de effecten van kredietsecuritisaties.

² Bevat alleen gegevens van de Rabobank.

Bron: ECB; DNB; Rabobank

Figuur 2

Groei van bbp, investeringen en totale kredietverlening (kwartaalcijfers, jaar-op-jaar).

Bron: Ecwin; Rabobank

Kredietaanbod en kredietvoorwaarden

Natuurlijk beïnvloedt de crisis via verschillende kanalen het gedrag van Nederlandse banken, maar van hun vermogenspositie gaat op dit moment geen zelfstandig drukkend effect op de totale kredietverlening uit (Groeneveld, 2009). Over de hele linie ligt de solvabiliteit van Nederlandse banken, mede door de staatssteun, boven de door de toezichhouders opgelegde niveaus. De kernkapitaalratio ligt gemiddeld ruim boven de tien procent. Wel is het zo dat zowel de hogere financieringskosten als de hogere risico-opslagen in een hogere prijs voor bankkrediet tot uiting komen. En duurder krediet draagt bij aan een verdere afname van de kredietvraag. Tot slot is het risicoprofiel van klanten over de hele linie verslechterd door de recessie. Daardoor kan het voor individuele bedrijven al met al wel degelijk moeilijker en wellicht duurder zijn geworden om krediet te krijgen. Op bedrijfsniveau kan dit aanvoelen als kredietrantsoenering, maar op macroniveau is daar geen sprake van.

Voor de komende jaren mag worden verwacht dat het aanbod van krediet zich alsnog tot een knelpunt zal ontpoppen. Zo stellen de markt en toezichhouders (Bazels Comité voor het Banktoezicht, 2009) door de grote financiële turbulenties en een beschadigd vertrouwen in het mondiale bankwezen stringenter liquiditeits- en kapitaaleisen aan banken. De nieuwe eisen zullen ertoe leiden dat banken meer en hoogwaardiger kapitaal moeten gaan aanhouden. Dit kan de komende jaren bij een opgaande economische fase tot meer knelpunten in de kredietverlening door banken leiden dan in het verleden.

Het Nederlandse mkb

Prognoses voor de mkb-sector duiden voor 2009 op een gemiddelde omzetzakking in alle economische sectoren van 6,5 procent waarbij met name de industrie, transportsector en groothandel flink zijn getroffen (tabel 1). Voor 2010 wordt, met uitzondering van de bouw, een lichte omzetzakking verwacht. Nogal wat bedrijven hebben een beroep gedaan op externe financiers om een moeilijke periode te overbruggen of reorganisaties te kunnen doorvoeren.

In welke mate er zich knelpunten bij de financiering van het mkb gaan voordoen, is mede afhankelijk van de financiële Ausgangssituatie bij bedrijven en economische vooruitzichten. Hierbij nemen de vermogensstructuur en financieringskengetallen een belangrijke plaats in. Voor het al dan niet verkrijgen van externe

De groeivertraging komt nadrukkelijk niet doordat kredietverstrekkers strenger zijn geworden in de acceptatie

financiering concluderen Snoei en De Jong (2009) namelijk dat, naast de algehele vooruitzichten van een onderneming, vooral de aanwezigheid van zekerheden, zoals waarde van het onderpand en eigen vermogen, de reeds aangetrokken schulden en de kapitaalintensiteit van de aanvrager van belang zijn. Als deze over onderpanden beschikt is financiering doorgaans eenvoudiger te verkrijgen.

Naast omzetgegevens toont de tabel de solvabiliteit en de rentabiliteit op het totale vermogen van de grootste economische sectoren. Geconcludeerd kan worden dat de financiële positie van het Nederlandse mkb voor het uitbreken van de financiële crisis en economische recessie gemiddeld genomen solide was. De gemiddelde solvabiliteit, zijnde het eigen vermogen als percentage van het balanstotaal, lag ook in 2008 nog ruimschoots boven de dertig procent. Wel is de solvabiliteit in de jaren van hoogconjunctuur niet opgelopen. De hoogconjunctuur is dus niet aangegrepen om de balansverhoudingen te versterken.

Het rendement op het totale vermogen bevond zich in 2008 op hetzelfde peil als in 2007. Verwacht wordt dat de solvabiliteit en het rendement op het totale vermogen in 2009 aanmerkelijk zijn verslechterd. Bezien naar sectoren bestaan er grote verschillen. De horeca en recreatie, bouw en handel opereren met een relatief gering eigen vermogen, terwijl de industrie- en transportsector een fors hogere solvabiliteit hebben. De industrie en bouw hadden in 2008 nog een bijzonder goed jaar, afgemeten aan een stijging van het rendement op het totale vermogen ten opzichte van 2007. In de horeca en recreatie en handel was daarentegen in 2008 sprake van een lager rendement op het totale vermogen dan in 2007. Over de sectorale ontwikkeling van de feitelijke kredietverlening is weinig openbare informatie voorhanden. Op basis van interne kredietcijfers van de Rabobank kan worden geconcludeerd dat de groei in de kredietverlening aan het mkb in 2008 aanzienlijk is versneld, met name in de categorieën handel, industrie en diensten. In de loop van 2009 is de kredietgroei afgevlakt, al was op maandbasis in november 2009 nog steeds sprake van een toename. De groeivertraging is vooral het gevolg van een afgenomen kredietvraag, met name bij exploitanten van onroerend goed, in de industrie en dienstverlening. De groeivertraging komt nadrukkelijk niet doordat kredietverstrekkers strenger zijn geworden in de acceptatie: de afwijspersentages lagen in 2009 op hetzelfde niveau als in 2008. Geheel in lijn met de bevindingen van Snoei en De Jong (2009) houden bedrijven met goede ondernemingsplannen, een sterk management en een goede kredietgeschiedenis toegang tot bancaire financiering tegen redelijke prijzen.

Tabel 1

Het Nederlandse mkb, exclusief landbouw en visserij: omzetmutaties, solvabiliteit en rentabiliteit (percentages).

Sectoren	Omzetmutaties			Solvabiliteit		Rentabiliteit totale vermogen	
	2008	2009 ¹	2010 ¹	2007	2008	2007	2008
Industrie	5,7	-17,0	3,3	33,1	32,9	6,6	7,0
Bouw	9,7	-4,5	-7,5	22,5	22,7	14,5	16,7
Handel				25,4	25,5	9,3	8,5
Groothandel	3,6	-9,0	1,3				
Detailhandel voedsel	6,0	1,3	0,8				
Detailhandel niet-voedsel	0,6	-5,5	-2,0				
Horeca en recreatie	0,2	-4,8	-0,3	17,2	17,2	4,8	4,3
Transport, opslag en communicatie	4,1	-11,5	2,5	30,7	30,5	8,7	7,7
Zakelijke dienstverlening	5,8	-1,3	2,3	32,9	32,7	6,9	7,0
Totaal	4,9	-6,5	0,2	32,2	32,1	5,2	5,2

¹ Prognose.

Bron: Rabobank

Evaluatie

Tegen de achtergrond van recessie, oplopende kredietverliezen en een groeiend aantal faillissementen is de aanhoudende groei van de zakelijke kredietverlening opmerkelijk. Toch blijven de klachten over de bancaire kredietverlening in Nederland aanhouden. Een mogelijke verklaring hiervoor is de opgedroogde markt voor syndicaatleningen, waar het grootbedrijf last van heeft. Deze situatie is ontstaan doordat banken zich noodgedwongen steeds meer terugtrekken op hun thuismarkt. Ook is de rechtstreekse toegang tot de kapitaalmarkt voor veel bedrijven een tijd afgesloten geweest, waardoor ook grotere bedrijven zich weer tot de banken moesten wenden. Maar de kredietverlening aan het mkb is in 2009 gewoon doorgegaan. In lijn met de zeer gematigde economische ontwikkeling wordt voor 2010 een verder afvallende groei of mogelijk een absolute daling van het kredietvolume verwacht. Het collectieve bankwezen zal evenwel kredieten aan solide bedrijven met gezonde toekomstperspectieven en dito investeringsplannen blijven verstrekken. Het ministerie van Economische Zaken heeft al extra kredietfaciliteiten voor ondernemingen ingericht.

Vooruitblik

Hoewel in Nederland nu geen sprake is van krediet-schaarste, rijst wel de vraag of de banken in staat zullen zijn om straks een aantrekkelijke economische groei volledig te financieren. Het gevaar is immers aanwezig dat juist als de vraag naar krediet dankzij het groeiherstel weer aantrekt, er zich alsnog problemen aan de aanbodzijde van de bancaire kredietverlening gaan voordoen. Bankens moeten in de toekomst immers meer en vooral ook hoogwaardiger kapitaal en liquiditeit gaan aanhouden. Het is dan ook van cruciaal belang dat de scherpere liquiditeits- en kapitaaleisen geleidelijk worden ingevoerd, om de schade in de overgangssituatie te minimaliseren. Ook kunnen enkele kortetermijn-beleidsmaatregelen worden overwogen om onnodige krediet-schaarste te vermijden. Zo kan worden onderzocht of het instrumentarium van het ministerie van Economische Zaken nog wat verder kan worden verruimd om kansrijke en levensvatbare mkb-bedrijven door slechte tijden heen te helpen. Zo zou een groter deel van het kredietrisico van banken op een onderneming tijdelijk via een garantie of, nog beter, een kredietverzekering naar de overheid worden verlegd. Ook wordt momenteel onderzocht of institutionele beleggers een rol kunnen vervullen bij het verlenen van kredieten aan het Nederlandse bedrijfsleven. De overheid heeft aangegeven een dergelijke fondsvorming graag te faciliteren. Het is echter al wel duidelijk dat deze materie complex is (Ministerie van Economische Zaken, 2009). Voorts is de omvang een aandachtspunt.

Extreme liquiditeits- en kapitaaleisen om de financiële stabiliteit te waarborgen zullen uiteindelijk sterk averechtse effecten sorteren

economische groeipotentie als gevolg.

Het bankwezen, de overheid en het bedrijfsleven zullen voorgenoemde effecten moeten accepteren. De financiële crisis is mede ontstaan uit een te uitbundige groei van de kredietverlening tegen een te lage rente. Strengere kapitaalsvereisten zullen herhaling van deze fouten moeten voorkomen. De overgang naar de gewenste situatie is onvermijdelijk. De invloed van de voorstellen voor banken en de reële economie en de wijze waarop zij worden ingevoerd moeten zeer gedegen worden onderzocht. Individuele excessen in het bankwezen mogen niet leidend worden in het kapitaal- en liquiditeitstoezicht. Het DSB-debacle, waarbij een massale opname van spaargeld de ondergang inluidde, mag bijvoorbeeld niet leiden tot een situatie waarbij het gros van al het spaargeld bij gezonde banken voortaan als vluchtig wordt bestempeld. Dat zou leiden tot onwerkbaar hoge liquiditeitseisen voor grote, gezonde banken, die hen zwaar zullen belemmeren in hun kernbedrijf: het verstrekken van krediet op basis van aangetrokken spaarmiddelen. Extreme liquiditeits- en kapitaaleisen om de financiële stabiliteit te waarborgen zullen uiteindelijk sterk averechtse effecten sorteren: banken zijn veel minder goed in staat kredieten te verstrekken en moeten een hogere prijs voor kredieten hanteren. Tot slot moeten de nieuwe regels ertoe leiden dat banken hun kapitaal in economisch goede tijden versterken en niet in tijden van economische neergang. Gelukkig lijkt zowel het Bazels Comité voor het Banktoezicht als de Europese Commissie hiervan al doordrongen (DNB, 2009b).

LITERATUUR

- Bazels Comité voor het Banktoezicht (2009) *Basel Committee announces consultative proposals to strengthen the resilience of the banking sector*. Persbericht, 17 december.
- DNB (2009a) *Recente ontwikkelingen in de kredietvoorwaarden van banken*. *DNB Statistisch Bulletin*, september, 9–15.
- DNB (2009b) *Aanpassingen Bazels raamwerk voor banktoezicht*. *DNB Kwartaalbericht*, december, 29–33.
- Felton, A. en C.M. Reinhart (2009) *The first global financial crisis of the 21st century*. Londen: Centre for Economic Policy Research.
- Groeneveld, J.M. (2009) *Probleemloze financiering van het Nederlandse MKB? Bank & Effectenbedrijf*, 58(5), 30–34.
- Ministerie van Economische Zaken (2009) *Overleg Kredietfonds*. Brief aan Tweede Kamer namens de ministers Van der Hoeven en Bos, 18 december.
- SEO (2009) *Bancaire kredietverlening aan mkb*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Snoei, J., en J. de Jong (2009) *Ongelijk verdeeld: financieringsproblemen in het mkb*. Zoetermeer: EIM.